

„БЪЛГАРСКИ АВТОРИ В РУСИЯ
ПЕРИОДИЧЕН ПЕЧАТ. 1854—1864. Статия,
пописки, очерци, бележки. Т. I. С., БАН, 1982.
Измислила и подготвила за печат
Цвета Унджиева

Издирването и научното издаване на публикациите на български възрожденци в чуждия периодичен печат — руски, западно-европейски, гръцки, сръбски, румънски и др. — е важна задача, която стои пред изследователите на нашата възрожденска литература. Липсата или пък недостатъчната развитост на българския периодичен печат през тази епоха, неизбежното емигриране на голяма част от възрожденската ни интелигенция, както и необходимостта от запознаване на чуждестранното обществено мнение с „източния въпрос“ и особено с българското участие в него — това са в общи линии факторите, обясняващи активното сътрудничество на наши автори в периодичния печат извън България и особено в руския и балканския периодичен печат. Проучванията в тази област са извънредно тежки, защото изискват освен познаване на съответния език, освен сигурна ориентираност в епохата (и в литературно, и в историческо отношение) още и изнурителна работа в чужди библиотеки и книгохранилища, дамаскинарски преписвачески труд, съвсем нелека текстологическа работа, преодоляване на големи трудности при научното коментиране.

Ето защо трудът на Цвета Унджиева „Български автори в руския периодичен печат“ трябва да бъде приветствуван като несъмнен успех в усилията на литературно-историческата ни наука да изследва всички страни на възрожденския ни литературен процес. Както става ясно от предговора към излезлия засега първи том, предвидените два тома ще обхващат общо около двеста и осемдесет дописки, статии, информационни бележки и очерци, публикувани през периода от 1854 до 1876 г. (от Кримската война до Априлското въстание) в шестнадесет руски периодични издания: списанията „Руский вестник“ и „Русская беседа“ и вестниците „Московские ведомости“, „Санкт-Петербургские ведомости“, „Одесский вестник“, „Северная пчела“, „Москва“, „День“, „Москвитянин“, „Современное слово“, „Наше время“, „Русские ведомости“, „Голос“, „Новороссийский

телеграф“, „Новороссийские ведомости“ и „Русский мир“.

Както става ясно от излезлия том, авторката е избрала хронологическия принцип — статиите са подредени по години, а материалите във всяка година са групирани по вестници. Това дава възможност да се получи по-цялостна и системна представа за отразяването в руския периодичен печат на важни обществено-политически събития в България като Кримската война, навлизането и съдбата на четите през втората половина на 60-те години, Априлското въстание. Този принцип дава възможност и да се отсечат различията в идейните позиции на отделните вестници, да се види как се отнасят към едно или друго събитие в България различните обществено-политически кръгове в Русия, представяни от своите печатни органи, каква е спецификата на журналистическия стил на всяко едно от тези периодични издания.

Руската преса се изследва от Цвета Унджиева и въобще от нашата и от светската литературна наука не за първи път. В резултат на тези изследвания ние обогатихме представата си за творческото дело на Любен Каравелов, Райко Жинзифов, Сава Филаретов, Спиридон Палаузов, Васил Попович и др. В някои случаи (както например при Жинзифов) се стигна и до по-генерални преоценки на същността на цялостното творческо дело на писателя. По-новите изследвания коригираха знанието ни за Каравеловото участие в руския периодичен печат. Така например някои учени отхвърлят смятаното от Михаил Димитров за сигурно негово участие в „День“, а към „Московские ведомости“, „Голос“, „Наше время“, „Санкт-Петербургские ведомости“, „Русская речь“, „Русские ведомости“, „Иллюстрированная газета“, „Журнал министерства народного просвещения“ (посочени от самия Каравелов) и към откритите от М. Димитров „Одесский вестник“, „Русский инвалид“, „Славянская заря“ и „Славянское обозрение“ настоящото издание добавя и вестник „Новороссийский телеграф“. Все по-ясно се очертава в нашите представи като активен публицист в Русия и Сава Филаретов, сътрудничил (както Райко Жинзифов малко по-късно) активно в славянофилския периодичен печат, а също и в „Одесский вестник“, „Санкт-Петербургские ведомости“, „Московские ведомости“ и др. Особено активно е неговото сътрудничество в „Москвитянин“,

на чийто главен редактор М. П. Погодин доставя през 1853—1856 г. много сведения за положението в България, почерпани както от собствени наблюдения, така и от някои излизали в Турската империя вестници (главно „Цариградски вестник“), от свои приятели в България и извън нея. Възможностите си на публицист Сава Филаретов разгръща най-пълно, както се оказва от книгата на Цв. Унджиева, през 1859—1860 г., когато вече е начело на черковната борба в София. Той пише дописки-статии, дописки-информации, дописки-писма, фактологични съобщения и известия, в които не само дава ценни сведения за практическия ход на черковната борба, но и очертава в основни линии идеологическата и същностната борба преди всичко за национално признаване на българския народ и за осигуряване на възможност за цялостен духовен просперитет.

Както основателно изтъква и самата авторка в предговора към изданието, сътрудничеството на нашите възрожденци в славянофилския периодичен печат трябва да се разглежда независимо от реакционната същност на редица моменти на славянофилската идеология. Райко Жинзифов, Сава Филаретов, отчасти Любен Каравелов и други български емигранти в Русия са били подпомагани от славянофилите, които са се интересували живо от съдбата на поробените южни славяни, и са сътрудничали активно в „День“, „Москвитинин“, „Москва“ и други славянофилски периодични издания с ясно съзнание, че вършат високоблагородно патриотично дело, запознавайки руската общественост с положението на българския народ.

Проучването на списанията „Русская беседа“ и „Русский вестник“ е дало възможност на Цвета Унджиева да попадне на няколко интересни статии. Едната е от Васил Попович, по това време студент в Историко-филологическия факултет на Московския университет. В нея се прави опит за критически анализ на сп. „Български книжици“. Особен интерес представлява статията „Возрождение болгар или реакция в Европейской Турции“ на Хр. Даскалов, който през 50-те години учи в Русия, по-късно участва активно в черковната борба в Търново и работи известно време като секретар на руското консулство в Белград. Тази голяма статия-очерк го нарежда според Цвета Унджиева сред първите български народопсихолози, историци-есеисти, сред първите автори на белегтризирано историческо четиво. Тук по своеобразен начин се смесват научното с есеистичното и белегтристичното изложение, строгите факти с личните спомени, с видяното и чуто, реалистичното с романтично-сензационното. Подобни съчинения били малко по-късно и Григор Пърличев, останали за съжаление непубликувани в архива му, в които със същата фактологическа убедителност и едновременно с това свободна игра

на фантазията и на есеистичното перо се рисува явна картина на икономическия, обществено-политическия и духовния живот в Македония.

Изследването на руския периодичен печат показва засилената активност през 50-те и 60-те години на българското журналистическо сътрудничество и в Петербургския печат, особено в големия ежедневник „Санкт-Петербургские ведомости“, отличаващ се в известен период и с подчертано либерални, прогресивни позиции, в „Современное слово“, излизал само през 1862—1863 г. и спрял от цензурата, в „Северная пчела“, „Голос“ и „Русский мир“. Анализирайки стила и съдържателната същност на информацията в статиите и дописките от България, помествани в „Санкт-Петербургские ведомости“, Цв. Унджиева изказва интересно предположение за евентуално авторство на Найден Геров. А наблюденията и над „Современное слово“ (откъдето е взета интересната статия „Българские песни“ (Библиографическое известие))) водят до потвърждение на изказаното порано от Л. Минкова становище за приоритет на Любен Каравелов в написването на споменатата статия.

Активно българско сътрудничество се открива и в одеските вестници, главно в „Одесский вестник“, „Новороссийские ведомости“ и „Новороссийский телеграф“, като участието на българи в последните два се посочва в научната литература за първи път. В настоящия том са включени материали само от „Одесский вестник“, сред които първенстващо място заема несъмнено очеръкът на Найден Геров „Письма из Болгарии“, състоящ се от четири писма, публикувани в четири броя на вестника през 1854 г.

Анализът на включения в изданието богат публицистичен материал дава възможност да се направят редица интересни изводи — за отношението на руската общественост към положението в България, за политическата активност на българската интелигенция, за пътищата, по които се развива и укрепва българската публицистика. Оказва се, че жанровите форми, в които се отливат изпращаните от България кореспонденции, са твърде разнообразни — Цв. Унджиева ги определя като „статии, статии-дописки, статии с очерков характер, дописки, кратки вестникарски дописки-информации, бележки“. Като основен жанр се налага дописката — публицистична форма, даваща възможност въз основа на конкретни факти да се направят важни изводи за състоянието на нещата в България. С реални факти, често с потресаващи подробности, в дописките се рисува картината на непоносимото робско положение на българския народ, като много често изнесените факти служат и за формулиране на съвсем определени революционни становища по въпроса за необходимостта от радикално решаване на българския въпрос.

С богатото си съдържание (поместени са предимно неизвестни или неиздавани досега материали) книгата „Български автори в руския периодичен печат“ представлява ценен принос в изследването на възрожденската ни епоха. С едни или други свои страни тя ще бъде еднакво полезна и на литературните изследователи, и на историците. Излезният първи том засилва основателно нашия интерес и към следващия втори том, още повече, че в него ще бъдат събрани български публикации от много по-бурна и драматична епоха — епохата, свързана с четиническото движение през втората половина на 60-те години на века, с Априлското въстание и с навечерието на самата Освободителна война.

Кирил Топалов

ИЛИЯ КОНЕВ. БЪЛГАРСКОТО
ВЪЗРАЖДАНЕ И ПРОСВЕЩЕНИЕТО
(История, историческо съзнание,
взаимодействия). С., БАН, 1983. 326 с.

Изследването на исторически формиралата се трайна балканска културна общност е един от централните проблеми, стоящи пред нашата наука — литературознание, езикознание, история, фолклористика, етнография... Отделни негови аспекти са разглеждани още при възникването на съответните научни дисциплини. Но не само у нас целенасочено, организирано и на широк фронт разработването на балканистичната научна проблематика започва преди около две десетилетия. Очертава се оправдан стремеж да се надхвърлят рамките на двустранните литературни взаимоотношения и да се постигне комплексно разглеждане на общото и специфичното в балканските литератури като цяло. Очевидни са трудностите пред изграждането на специалисти и в частност на литературоведи, които не само да не сеспираят пред няколкото езикови бариери, а и да познават общокултурните особености и литературите на няколко народа, тяхната научна интерпретация.

Сред неколцината, посветили се на балканистичната проблематика, е Илия Конев. Интересът му е траен и последователен. Несъмнено „Българското възрождане и Просвещението“ е най-представителният и най-амбициозният му труд, който продължава и доразвива предишни негови идеи и наблюдения, разгръща усиления му в предпочитана област и в отдавна избрана насока. За това свидетелствуват както машабните цели, които Ил. Конев си поставя, така и разгърнатата програма, по която те ще бъдат осъществявани в три тематично обособени книги.

Изхождайки от цялостната културна ситуация на Балканите през XVIII и първата половина на XIX в., Ил. Конев търси сходствата и различията между Българското въз-

рождане и Европейското просвещение. Стремежът му е „да се изнесат в определена система всички нови данни и оценки за... историко-литературни и методологически въпроси...“ (с. 5). В разглежданата част от труда авторът съсредоточава вниманието си върху проявите на историческото съзнание в нашата книжнина. Във втората книга предвижда да се насочи към „педагогическата мисъл и образованието...“, а в третата — към „явленията из областта на българската художествена литература“ и „други общи въпроси, които се отнасят главно до историко-типологическата характеристика на Българското възрождане и същината на разностранните му взаимоотношения с Европейското просвещение“ (с. 6).

Преди да пристъпи към конкретните творби, в които се очертават особеностите на Просвещението, Ил. Конев се спира на някои „основни методологически въпроси“. На първо място, не само в неговия труд, но и по значение за теоретическото осмисляне на нашето културно развитие през Възрождането стои въпросът за забравеното развитие, чрез неговото разглеждане авторът навлиза в интересувания го проблем, представя критично мненията на изследвачите преди него. За Ил. Конев Просвещението не е „преминаващо космополитично движение през отделните нации“, а „множество от приблизително едновременно, различно протичащи движения“ (с. 53) с ясно изразен национален облик, а на Балканите и с редица общи особености. Авторът се въздържа да навлезе в сложния възел от принципи въпроси, неонамерили досега убедителни отговори: Тези особености само Просвещението ли характеризират или всички (главни) литературни и общокултурни формации — Ренесанс, класицизъм, романтизъм... Съществуват ли тези формации у нас, до каква степен и в каква форма; какви са взаимоотношенията между тях; какви са специфично литературните ни особености и пр. Авторът не изяснява отношението си към предположението за прояви на Предренесанс или наченки на Ренесанс у нас в поранен период. Не е отделено място на присметливостта и отрицанието между отделните литературни епохи, в какъвто и вид те да съществуват у нас. Вероятно на някои от тези въпроси ще се търси отговор в следващите две книги, други ще останат неразглеждани. Но и не може да се очаква, че един труд — „Българското възрождане и Просвещението“ — ще реши тези може би най-сложни проблеми от целия развой на българската литература. Вероятно пътят към тяхното изясняване минава първо през редица конкретни изследвания от различни автори и от различни гледни точки, и едва тогава през обобщенията.

За Ил. Конев „новото историческо познание“ е „основна закономерна черта на Европейското просвещение“ (с. 84, заглавие на раздел, който по неясни причини отсъства от съдържанието на книгата). Авторът под-